

СТАТИСТИКА ВИРОБЛЕНИХ НЕФІНАНСОВИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ЕЛЕМЕНТА НАЦІОНАЛЬНОГО БАГАТСТВА В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНИХ РАХУНКІВ

Досліджено методологічні засади та доведено можливість формування інформаційної бази статистики виробничих нефінансових активів виходячи з даних фінансової звітності підприємств

Постановка проблеми. Одним із етапів аналізу економічних процесів будь-якого рівня є визначення ефективності нагромадження активів підприємствами як елемента національного багатства. У цьому сенсі сукупність відтворювальних процесів при господарській діяльності не є винятковим випадком, а “нагромадження активів” виступає в ролі інтегральної оцінки відтворення.

Водночас, в Україні з багатьох об’єктивних і суб’єктивних причин значна кількість підприємств втрачає свої активи. Одна з найважливіших причин – проблема збиткової діяльності суб’єктів господарювання. У 2004 році діяльність 5 регіонів України була збиткова, а це пряме зменшення активів у Івано-Франківській області на 209, 7 млн. грн., Луганській – 33,7, Львівській – 14,0, Сумській – 18,3 і Чернівецькій – 26,0 млн. грн. [1; 2]. Надто гострою є проблема нагромадження активів за окремими видами діяльності. За 2004 рік з причин збитковості зменшили активи промислові підприємства 10 регіонів, в оптовій й роздрібній торгівлі – 11, (зокрема, у м. Києві на 411,5 млн. грн.), транспорту та зв’язку -13 [1; 2].

За таких обставин національна економіка в окремих регіонах, прямує не до стаціонарного обсягу активів, за якого інвестиції та амортизація дорівнюють одне одному, а через фізичне і моральне зношення зменшує їх обсяг без відшкодування відповідними інвестиціями.

Для прийняття управлінських рішень щодо створення необхідних умов з нагромадження активів суб’єктами господарювання дуже важливо розробити систему показників, які б відбивали процеси формування активів, оцінювали їх рівень та дозволяли здійснювати відповідний моніторинг стан справ у даній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нагромадження активів є однією з найважливіших суспільних проблем, до якої постійно звернута найпильніша увага економістів і політиків. Саме темпи нагромадження активів суб’єктами господарювання визначають динаміку економічного розвитку країни, її авторитет на міжнародній арені та історичні перспективи. Економіка, що нагромаджує активи спроможна повніше задовольняти потреби людей і ефективніше розв’язувати соціально-економічні проблеми, забезпечувати економічне зростання країни.

З огляду на це актуалізується питання про формування інформаційних ресурсів для прийняття управлінських рішень, щодо динаміки і структури нагромадження активів, які забезпечують зростання національного багатства [3]. Проте вітчизняні економісти в цьому напрямі розглядали лише загальні підходи розрахунку вартості вироблених нефінансових активів набутих інституційними одиницями (в Україні основними статистичними одиницями є підприємства та місцеві одиниці, які ідентифікуються у ЄДРПОУ. – Прим. автора) за концепцією

побудови системи національних рахунків [7]. Невисвітленими залишаються питання статистики вироблених нефінансових активів на мікрорівні щодо інформаційного забезпечення оцінки нагромадження активів, дефініцій показників, алгоритмів їх розрахунку, побудови механізму статистичного спостереження за національним багатством в системі діяльності суб'єктів господарювання. Мова йде про реалізацію статистичного забезпечення пізнання процесів нагромадження активів як одного із найважливішого фактора економічного зростання та практичного використання в аналітичних дослідженнях моделі Солоу.

Мета дослідження полягає в розробленні механізму статистичної оцінки нагромадження вироблених нефінансових активів в системі національних рахунків, виходячи з інформаційних ресурсів бухгалтерського обліку суб'єктів господарювання, їх статистичної, фінансової і податкової звітності, в контексті цілей та інтересів загальної системи управління країною, регіонами, видами економічної діяльності для потреб забезпечення економічного зростання.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах поняття активи ґрунтується на розумінні ресурсів, контрольованих підприємством в результаті минулих подій, використання яких, як

очікується, призведе до отримання економічних вигод у майбутньому [5]. Цивільний кодекс України трактує активи як речі, які є предметом матеріального світу, щодо яких можуть виникати цивільні права та обов'язки [6].

Кожний актив функціонує як запас з поділом речей на фінансові і нефінансові. Нефінансові активи поділяються на вироблені й невироблені. Вироблені нефінансові активи виникають завдяки процесу виробництва, поділяються на необоротні та запаси і відображаються в активі балансу підприємства.

Всі зміни які мають місце в активах підприємств на різних рівнях економіки відбиваються на рахунках нагромадження. Останні подаються в системі національних рахунків рахунком операцій з капіталом, фінансовим рахунком, рахунком інших змін в обсязі активів і рахунком переоцінки.

Щодо інституційних секторів економіки, то нині в Україні є тільки рахунок операцій з капіталом, а зведені дані, крім того за фінансовим рахунком [4].

Рахунок капіталу слугує для відображення вироблених нефінансових активів підприємств щодо нагромадження основного капіталу і зміни запасів матеріальних оборотних коштів, включаючи перерозподіл капітальних активів між секторами економіки та "рештою країн світу" у вигляді капітальних трансфертів (табл. 1 і 2).

Таблиця 1. Рахунок капіталу економіки України [4]

(млн. грн.)

Показники	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Зміни в зобов'язаннях і чистому багатстві								
Чисте заощадження	170	353	6124	11673	17945	26472	35445	62675
Капітальні трансферти, одержані від інших країн	112	59	101
Капітальні трансферти, передані іншим країнам	-1	...
Всього (зміни чистого багатства за рахунок заощадження та капітальних трансфертів)	170	353	6124	11673	17945	26584	35503	62776

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Зміни в активах								
Валове нагромадження основного капіталу	18517	20096	25131	33427	40211	43289	55075	77820
Споживання основного капіталу	-17342	-19281	-23230	-30223	-34303	-36160	-38885	-46576
Зміна запасів матеріальних оборотних коштів	1346	1128	-2519	-42	4229	2209	3661	-4883
Придбання за виключенням вибуття цінностей	160	133	134	146	85	96	115	133
Придбання за виключенням вибуття невироблених нефінансових активів	-27	16	10
Чисте кредитування (+), чисте запозичення (-)	-2511	-1723	6608	8365	7723	17177	15521	36272
Всього	170	353	6124	11673	17945	26584	35503	62776

Примітка.(...) – відомості відсутні

Таблиця 2. Рахунки капіталу інституційних секторів економіки України за 2004 рік [4]

(млн. грн.)

Показники	Сектори економіки				
	нефінансові корпорації	фінансові корпорації	загальне державне управління	домашні господарства	некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства
Зміни в зобов'язаннях і чистому багатстві					
Чисте заощадження	15266	13688	2958	31077	-314
Капітальні трансферти, одержані від інших країн	6030	-	10759	907	681
Капітальні трансферти, передані іншим країнам	-11432	-	-6844	-	-
Всього (зміни чистого багатства за рахунок заощадження та капітальних трансфертів)	9864	13688	6873	31984	367
Зміни в активах					
Валове нагромадження основного капіталу	56729	1445	14879	3993	774
Споживання основного капіталу	-35783	-1059	-8258	-550	-926
Зміна запасів матеріальних оборотних коштів	-6199	20	744	580	-28
Придбання за виключенням вибуття цінностей	-	-5	-	138	-
Придбання за виключенням вибуття невироблених нефінансових активів	10
Чисте кредитування (+), чисте запозичення (-)	-4893	13287	-492	27823	547
Всього	9864	13688	6873	31984	367

Балансуючою позицією рахунку капіталу є чисте кредитування (+) або чисте запозичення (-), які визначають як різницю між валовими заощадженнями, з одного боку, і валовими нагромадженнями та чистою купівлею землі й нематеріальних активів – з іншого, плюс сальдо капітальних трансфертів “решти країн світу”. На рівні національної економіки чисте кредитування (+) або чисте запозичення (-) показують чисту кількість ресурсів, яку держава надає в розпорядження “решти країн світу” або яку “решта країн світу” надає державі.

Заощадження в цьому рахунку які переносяться з рахунку використання доходів впливають на зміну національного багатства. Крім зміни національного багатства за рахунок заощаджень і чистих капітальних трансфертів, рахунок капіталу дає змогу виявити чисте кредитування, яке є результатом перевищення зміни в чистій вартості над підсумком зміни всіх активів. Чисте кредитування дає уявлення про кошти, які залишаються після трансформації

заощаджень в інвестиції (у вигляді необоротних активів, збільшення запасів, придбання невироблених активів) і, отже, можуть бути запропоновані як джерело фінансування іншим країнам. На противагу чистому кредитуванню розмір чистого запозичення характеризує нестачу коштів у країні, яка утворилася в результаті того, що обсяг інвестицій перевищує внутрішні можливості країни, якими є заощадження і чисті капітальні трансферти. Ця нестача може бути покрита тільки за рахунок інших країн. Щодо окремих економічних секторів, розмір чистого кредитування являє собою здатність того чи іншого сектору до фінансування інших економічних секторів. Яскравим свідченням щодо джерела чистого кредитування є сектор домашніх господарств, який у 2004 році створив вільних фінансових ресурсів на 27823 млн. грн.

Динаміка формування чистого багатства України окремими секторами економіки наведена в табл. 3.

Таблиця 3. Формування чистого багатства за рахунок заощадження та капітальних трансфертів в секторах економіки України [4]

Сектори економіки	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Нефінансові корпорації	-7565	-8564	-4514	-3595	6491	3026	9609	9864
Фінансові корпорації	654	1105	1833	1485	3553	3574	5471	13688
Загальне державне управління	5474	6912	7965	9893	1351	2635	3934	6873
Домашні господарства	1930	1140	1124	4271	6856	17681	16830	31984
Некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства	-323	-240	-284	-381	-306	-332	-341	367

(млн. грн.)

Для теоретичного відпрацювання схеми комплексного відображення і статистичного вивчення вироблених нефінансових активів, відображених в балансах підприємств на рахунку капіталу, необхідним є їх послідовне наукове дослідження як економічної категорії.

Наявна інформаційна база за формами статистичної, фінансової і податкової звітності підприємств дає можливість на рахунку капіталу сформулювати наступні статті: валове нагромадження основного капіталу до чинних в Україні Положень (стандартів) бухгалтерського обліку, далі використовується термін П(С)БО, (необоротних активів), споживання основного капіталу (необоротних активів), зміна запасів (залишків) матеріальних оборотних активів (за П(С)БО запасів).

Запаси, які формують вироблені нефінансові активи при відображенні в бухгалтерському обліку визначаються умовами, що вони:

- утримуються для подальшого продажу за умов звичайної господарської діяльності;
- перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва;
- утримуються для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг, а також управління підприємством.

До складу запасів, які розраховуються за фінансовою звітністю підприємства ф. №1 “Баланс” [9] і ф. №5 “Примітки до річної фінансової звітності” [11] включають:

виробничі запаси, тварини на вирощуванні та відгодівлі, незавершене виробництво, готову продукцію і товари. Зміна запасів матеріальних оборотних коштів (активів) визначаються як різниця між їх вартістю на кінець і початок звітної періоду

На рівні підприємств та інституційних секторів економіки в складі необоротних активів, які формують валове нагромадження основного капіталу, узагальнюється інформація про наявність, рух і зміну основних засобів, інших необоротних матеріальних активів, капітальних інвестицій, гудвілу при придбанні, а також зносу необоротних активів. Валове нагромадження необоротних активів основного капіталу (ВНО) в первісній вартості, з врахуванням переоцінки, за відповідний період (квартал, півріччя, рік) можливо визначити з використанням наступного алгоритму:

$$\text{ВНО} = \text{ННП} \pm \text{ВПН} - \text{ВНВ} - \text{ВВН} \pm \text{ВНІ};$$

$$\text{ВНО} = \text{ВНК} - \text{ВНП}$$

де, ННП – вартість необоротних активів, що надійшли за звітний період; ВПН – вартість переоцінки (дооцінка +, уцінка -) необоротних активів, ВНВ – вартість необоротних активів вибувчих за звітний період; ВВН – втрати від зменшення корисності необоротних активів; ВНІ – вартість необоротних активів від інших змін у звітному періоді; ВНК і ВНП – вартість необоротних активів, відповідно на кінець і початок звітної періоду.

Джерелом інформації щодо розрахунку створених необоротних активів підприємств є дані фінансової звітності ф. №1 “Баланс” [9] і ф. №5 “Примітки до річної фінансової звітності” [11], та статистичної звітності ф. № 11-03 “Звіт про наявність та рух основних засобів, амортизацію (знос)” [10].

Зміну рівня споживання наявного основного капіталу (необоротних активів) за звітний період (ЗСО) можливо розрахувати за наступною схемою:

$$\text{ЗСО} = \text{НАН} \pm \text{ЗЗП} - \text{ЗВН} \pm \text{ЗІН};$$

$$\text{ЗСО} = \text{ЗНК} - \text{ЗНП}$$

де, НАН – нарахована амортизація (вартість споживання необоротних активів) за

звітний період; ЗЗП – зміна зносу необоротних активів за результатами переоцінки (дооцінка +, уцінка -); ЗВН – зменшення зносу при вибутті необоротних активів; ЗІН – коригування зносу при іншій зміні необоротних активів (зменшення - , збільшення +); ЗНК і ЗНП – знос необоротних активів відповідно на кінець і початок звітної періоду.

Для визначення змін щодо вартості спожитого наявного валового капіталу використовують дані вищенаведених форм звітності в частині руху суми зносу за необоротними активами [9; 10; 11].

Зауважимо, однак, що вірогідність інформаційних ресурсів статистики вироблених нефінансових активів підприємств залежить від діючої методології бухгалтерського обліку і звітності. Проведені дослідження дозволили визначити застереження відносно вірогідності інформації щодо аспектів адекватності відображення явищ і точності вимірювання. На нашу думку, їхній перелік наступний:

– активи в частині запасів (запасів матеріальних оборотних активів) оцінюються по витратах виробничої собівартості або виходячи з витрат на їх придбання, що не відображає їхньої реальної вартості;

– залишкова (балансова) вартість необоротних активів не відображає морального і фізичного їх стану з причин недоліків методологічних засад податкового обліку, нарахування амортизації, вартісного розмежування та здійснення переоцінки основних засобів і оцінки довгострокових біологічних активів;

– деякі активи не відображаються у звітності підприємств (наприклад, малоцінні та швидкозношувані предмети, які знаходяться в експлуатації);

– можливе зловмисне приховування активів для цілей оподаткування, подвійне подання інформації для власника і найманих осіб, ненавмисне викривлення даних через помилки ведення бухгалтерського обліку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Ефективне управління процесами, що відбуваються у соціально-економічному житті країни, неможливе без побудови сучасної, гнучкої та прозорої статистичної системи нагромадження національного багатства, здатної оперативно та об'єктивно відображати тенденції у розбудові суспільства відповідно до стратегії економічного та соціального розвитку України шляхом Європейської інтеграції.

Дослідження показали, що за даними фінансової звітності суб'єктів господарювання є можливість розраховувати зміни в активах і зміни чистого багатства за рахунок заощадження. Зміна чистого багатства за рахунок вироблених нефінансових активів може бути важливим результативним показником оцінки діяльності і потенціалу окремих підприємств та їх сукупностей щодо регіонів і країни в цілому. Таким чином, вирішується проблема мікроекономічного і регіонального формування показників системи національних рахунків.

Подальші дослідження проблеми пов'язані з впровадженням складання повномасштабного набору національних рахунків, які б відображали формування національного багатства країни в цілому та за інституційними секторами її економіки – нефінансових і фінансових корпорацій, сектору загального державного управління, домашніх господарств та некомерційних організацій, які їх обслуговують. Зрозуміло також, що має бути статистика не тільки щодо елементів вироблених нефінансових активів, але і джерел їх утворення, особливо на регіональному рівні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Діяльність підприємств – суб'єктів підприємницької діяльності, 2004. Статистичний збірник. Частина 1. – К.: Держкомстат України, 2005. – 138 с.
2. Діяльність підприємств – суб'єктів підприємницької діяльності, 2004. Статистичний збірник. Частина 2. – К.: Держкомстат України, 2005. – 223 с.

3. Програма розвитку системи національних рахунків на період до 2010 року. – Постанова Кабінету Міністрів України від 07.04.2003, № 475.

4. Національні рахунки України за 2004 рік. Статистичний збірник. – К.: Державний комітет статистики України, 2006. – 327 с.

5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності”. – Наказ Міністерства фінансів України від 31.03.1999, № 87.

6. Цивільний кодекс України від 16.01.2003, № 435 – IV.

7. *Моторин Р.М., Моторина Т.М.* Система національних рахунків: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2001. – 336 с.

8. *Салин В.Н., Медведева В.Г., Кудряшова С.И., Шпаковская Е.П.* Макроекономическая статистика: Учеб. пособие. – М.: Дело, 2000. – 336 с.

9. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 “Баланс”. – Наказ Міністерства фінансів України від 31.03.1999, № 87.

10. Інструкція щодо складання державної статистичної звітності за формою № 11-03 “Звіт про наявність та рух основних засобів, амортизацію (знос)”. – Наказ Держкомстату України, від 27.08.2001, № 365, (в редакції наказу від 28.07.2003, № 235).

11. Про примітки до річної фінансової звітності. – Наказ Міністерства фінансів України, від 29.11.2000, № 302.

МОРОЗ Віктор Петрович – економіст,
Житомирська державна податкова адміністрація

Наукові інтереси:

- статистичний аналіз;
- економіка